

Bilješka
UDK 321.6/.8
321.01

Primljeno: 25. rujna 2011.

***Maître-penseur* Claude Lefort (1924-2010)**

DRAGUTIN LALOVIĆ

Sažetak

U članku se iznose osnovne informacije o životnom putu i teorijskom djelu suvremenoga francuskog političkog mislioca Claudea Leforta (1924-2010). Napose se ističe sadržaj i važnost Lefortove teorijske trilogije o staljinističkom totalitarizmu, knjigā *Elementi kritike birokracije* (1971), *Suvišan čovjek. Razmišljanja o "Arhipelagu Gulag"* (1976) i *Demokratska invencija* (1981), u kojima je sadržano originalno i duboko razumijevanje tog tipa poretka kao moderne društvene formacije. Takvo istraživanje pokazuje da je prava spoznaja o političkome i demokraciji moguća samo preko temeljitog proučavanja i razumijevanja totalitarizma.

Ključne riječi: političko mišljenje, totalitarizam, demokracija, Marx, H. Arendt, Tocqueville

U povodu smrti Claudea Leforta (3. listopada 2010) Alan N. Shapiro jednoznačno je ustvrdio da nas je napustio "the greatest thinker of democracy of our time". U istom je kontekstu Dick Howard predstavio Leforta kao vrhunskog autora koji je "poznat u cijeloj Europi".

Nisu to nipošto samorazumljive prosudbe. Još prije desetak godina najviše što se tada s izvjesnošću moglo reći jest da je utjecaj Lefortova djela bio znatan u francuskome duhovnom kontekstu te da je njegovo djelo doista bilo "temeljno za obnovu političke filozofije u Francuskoj" (Julliard/Winock, 1996: 695).

Prije desetak godina objavljene su u nas dvije Lefortove knjige, *Demokratska invencija* (2000a) i *Prijepor o komunizmu* (2000b);¹ bili su to tek prvi, toliko za-

¹ Hrvatska verzija *Demokratske invencije* nije bila samo prijevod izvornika, nego novo djelo, pod starim nazivom. U dogovoru s autorom, u našu verziju *Demokratske invencije* uvrstio sam izabrane oglede iz dviju Lefortovih knjiga, *L'invention démocratique* i *Essais sur le politique*. Prvi dio ove knjige, s podnaslovom "granice totalitarne dominacije", čine pet oglada preuzetih iz *L'invention démocratique* (poglavlja I-V). Drugi pak dio, s podnaslovom "kako misliti politič-

kašnjeli, prijevodi njegovih djela, pa sam u predgovoru našeg izdanja *Demokratske invencije* zapisao: “sumorno odzvanja činjenica da niti jedno jedino od njegovih iznimno utjecajnih djela koja propituju temeljni problemski sklop političke suvremenosti, *odnos demokracije i totalitarizma*, nije u nas bilo prevedeno niti se o njima raspravljalo, koliko mi je poznato, čak ni u užim stručnim krugovima” (Lalović, 2000: 7).²

Claude Lefort više je puta boravio u Zagrebu tijekom 90-ih godina. Za svoga prvog boravka održao je predavanje na temu “Neizvjesnost demokracije” (1. travnja 1994). Početkom 1995. sudjelovao je na 23. zagrebačkim književnim razgovorima, na temu “Kraj tisućljeća – račun stoljeća”, s kratkim uvodnim izlaganjem “Bilanca stoljeća”.³ Posljednji je put bio u našoj sredini u lipnju 2001. (od 7. do 9. lipnja) u povodu objavljivanja hrvatskog izdanja njegove *Demokratske invencije*.⁴

ko?”), predstavlja izbor najvažnijih šest ogleđa iz *Essais sur le politique* (poglavlja VI-XI). Ogleđi preuzeti iz *L'invention démocratique* objavljeni su u razdoblju 1979-1981, dok su izabrani ogleđi iz *Essais sur le politique* objavljeni u periodu 1978-1986. Takav je izbor bio moguć zato što sve te ogleđe povezuje teorijska intencija traganja za *simboličkom dimenzijom* dvaju oblika društva suvremenosti, totalitarnoga i demokratskoga.

Izvornik potonje knjige (2000b) *La Complication. Retour sur le communisme* (1999) već i naslovom jasnije upućuje na autorovu kritičku intenciju da “zaplete” olaku maniru denunciranja i pozove na nužnost ozbiljnoga historiografskoga i teorijskog promišljanja komunizma kao bitnoga političkog događaja XX. stoljeća.

² I ovdje sam dužan barem podsjetiti na izniman i osamljen doprinos kolege Ivana Vejvode već 80-tih godina u recepciji i popularizaciji djela Claudea Leforta u nas. U svojim redovitim kolumnama u dnevniku *Borba*, u kojima je tjedno znalački pratio onodobnu svjetsku teorijsku produkciju, Vejvoda je izrijeком Leforta predstavljao kao najvećega suvremenog francuskog političkog filozofa. Vejvodi dugujemo sjajan prijevod veoma važne Lefortove studije *Ime Jednoga*, koja je objavljena kao pogovor u knjizi: Etjen de la Boesi (=Etienne de La Boétie/, 1986: *Rasprava o dobrovoljnom ropstvu*, Filip Višnjić, Beograd, str. 53-105 (tekst je izvorno objavljen u izdanju E. de La Boétie, 1976: *Le Discours sur la servitude volontaire*, Payot, Pariz; priredio Miguel Abensour). Kao urednik biblioteke “Libertas”, Vejvoda je priredio i srpsko izdanje odabranih Lefortovih članaka, pod naslovom *Izumevanje demokratije*, Filip Višnjić, Beograd, 2003.

³ Tom je prigodom dao intervju *Vjesniku* (razgovarala Mirjana Dugandžija), u kojemu je iznio i svoje dojmove: “Zagreb je evidentno jedno od mjesta u Europi u kojima najveća politička i intelektualna pitanja trenutno zadobivaju najveću snagu” (vidi Claude Lefort: Na kraju totalitarne avanture, *Vjesnik*, 7. siječnja 1995, str. 17).

⁴ Prvoga dana održao je javno predavanje “Odbijanje da se misli totalitarizam” (u Leksikografskom zavodu). Drugog dana upriličeno je predstavljanje njegove knjige (u Europskom domu), na kojemu su, uz autora, sudjelovali politolozi Jovan Mirić, Damir Grubiša i Dragutin Lalović. Iz riječi našeg doajena Jovana Mirića: “Naša će politologija iduće 2002. godine obilježiti 40 godina svog institucionalnog djelovanja. A trebalo nam je tako dugo da otkrijemo autora čije je djelo u suvremenoj politologiji možda najvažniji i najlucidniji zagovor i rehabilitacija političkoga kao utemeljujućeg momenta suvremenih političkih društava. Ali, tako to valjda biva da za onim naj-

S velikim zanimanjem Lefort je pratio i pomno analizirao i vrednovao protuslovnne tokove demokratske tranzicije postsocijalističkih poredaka, o čemu uvjerljivo svjedočanstvo pruža posljednji dio njegove ogromne knjige izabranih (!) ogleđa, predavanja i intervjuja, pod naslovom *Le temps présent* (2007), napisanih i izgovorenih u više nego polustoljetnom rasponu od 1945. do 2005. godine.

Što se u proteklom desetljeću dogodilo da je napokon spoznat i priznat međunarodni status Leforta kao prvorazrednog mislioca političkoga, demokracije i totalitarizma? Bez pretenzije na odgovor, koji zaslužuje zasebno razmatranje, valja tek upozoriti da su ovih godina objavljene nekolike nezaobilazne knjige koje tvore mali, ali pouzdan korpus sekundarne literature o njegovu opusu (Poltier, 1997, 1998; Molina, 2001; Flynn, 2005). Tome valja dodati da njegove posljednje knjige nisu predugo čekale da budu predstavljene i u engleskom izdanju (Lefort, 1992-2000; 1999-2007). A kakav bi to tek bio trijumf da je dočekaio engleski prijevod svog životnog djela, knjige o Machiavelliju (iz daleke 1972), čije se objavljivanje najavljuje za 30. ožujka 2012. godine, pod naslovom *Machiavelli in the Making*.⁵

Veoma upечатljivo svjedočanstvo Lefortova suvremenog statusa kao političkog mislioca pruža nam odlična knjiga Olivera Marchanta *Post-Foundational Political Thought. Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau* (2007), u kojoj nalazimo ovakvu prosudbu važnosti Lefortova djela za suvremenu demokratsku teoriju:

“Lefortova elaboracija jedno je od najmoćnijih teorijskih promišljanja političkoga, demokracije i totalitarizma, koje nam može pomoći da bolje razumijemo primat *političkog* mišljenja kako u odnosu na znanost tako i u odnosu na ‘čisto’ mišljenje filozofizma. Njegova je teorija neprocjenjiva za temeljitu analizu političke razlike zato što, po strani od ‘ontologijske’ teorije političkoga, Lefort nudi povijesnu genealogiju makijavelijevskog momenta...” (Marchant, 2007: 85).⁶

vrednijim najduže tragamo”. Istoga dana, u organizaciji Hrvatskoga politološkog društva, Lefort se susreo s nastavnicima i studentima Fakulteta političkih znanosti.

⁵ Na web-stranicama amazon.com nalazimo takvu najavu objavljivanja knjige, pri čemu se precizira da je prevoditelj Michael B. Smith, da je izdavač Northwestern University Press te da će knjiga imati 526 strana. Kada sam se posljednji put s Claudeom Lefortom susreo u veljači 2008. u Parizu, s neskrivenim mi je zadovoljstvom saopćio da se priprema englesko izdanje njegova Machiavellija, u skraćenom obimu (izvornik ima oko 800 strana).

⁶ Štoviše, po Marchantovu sudu, Lefortova je teorija postala toliko uspješna da ju je pogodilo usud vulgarizacije, tako da su neki standardni Lefortovi izričaji, kao što su “prazno mjesto vlasti” ili “rastakanje orijentira izvjesnosti” postali slogani, misaono ispražnjena opća mjesta (ibid.). Čime se potvrđuje istinitost oporoga Marxova suda da je “najgore kad opća mjesta počnu maštati”. Vidi pogl. IV: “The Machiavellian Moment Re-Theorised: Claude Lefort” (Marchant, 2007: 85-108).

Pogotovo je za nas politologe Lefortov teorijski opus nezaobilazan, slagali se s njime ili ne. Naime, Lefort svoje *mišljenje političkoga* veoma obrazloženo suočava s pristupom političke znanosti. Mišljenje političkoga slijedi spoznajni zahtjev istraživanja *političkoga* kao “pokretačkih načela raznovrsnih oblika društva”. Pristupa političkome kao načinu ustanovljenja društvenoga, kao izvornoj dimenzionalnosti društvenoga, tragajući u nekom obliku društva za “načelom pounutrenja koje obrazlaže neki singularni modus diferencijacije i odnošenja klasa, skupina ili životnih uvjeta i, istodobno, za singularnim modusom razlučivanja orijentira prema kojima se uređuje iskustvo suživota”. Prema Lefortu, politička znanost slijedi drukčiji spoznajni imperativ, sukladno “idealu objektivnosti koji subjekt postavlja na suverenu udaljenost od društvenoga”. Njezin je predmet *politika* kao posebno, omeđeno područje, u razlici spram ne-političkih područja društvenog života. Ona je, dakle, *znatnost o posebnome*, o politici koja se konstituirala kao područje objektivne, egzaktne spoznaje znanstveno neutralnog subjekta (usp. Lefort, 2000a: 248-252).

*

Claude Lefort rođen je 1924. u Parizu.⁷ Pohađao je srednju školu Lycée Henri IV tijekom nacističke okupacije (1941/1942), gdje mu je filozofiju predavao čuveni fenomenolog M. Merleau-Ponty, čije će ga podučavanje duboko i trajno obilježiti. Već od 1943. mladi je Lefort politički aktivist, član trockističke internacionalističke komunističke partije; kao njezin borbeni član djeluje od 1945. do 1947. Već je 1945. pokrenuo časopis mladih revolucionara *La jeune révolution*. U toj je manjinskoj političkoj formaciji prvi put iskusio tegobe procjepa između velikih emancipacijskih ideala i prakse kvazirevolucionarnog sektaštva, političkoga i doktrinarnoga.

S Corneliusom Castoriadisom 1948. godine pokreće glasoviti časopis *Socialisme ou barbarie*. Glavna je preokupacija te intelektualne grupacije kritička analiza sovjetskog režima, kao klasnog društva, ali i šira analiza fenomena birokracije kao kobne protudemokratske tendencije suvremenih društava. Časopis je puno desetljeće bio žarišna točka okupljanja ljevičarskih intelektualaca sa snažnim i širokim utjecajem u javnom mnijenju. Zbog svojeg slobodnog istraživačkog duha i otvorenosti časopis je dugo bio doista autentična stvaralačka tribina, nesmiljen kritičar svakoga dogmatizma i političke neodgovornosti. Do razlaza dolazi 1958, kada se Lefort odvaja od ekipe časopisa predbacujući joj da guši individualnost i nameće stegu svojim članovima po logici revolucionarne stranke.

U istom razdoblju surađivao je u glavnom i najutjecajnijem francuskom časopisu tog doba *Les Temps modernes* (čiji je osnivač i *spiritus rector* bio veliki

⁷ Tekst koji slijedi, uz stanovite dopune, preinake i velika kraćenja, preuzet je iz predgovora “Demokratska invencija pred totalitarnim izazovom. Lefortov poziv na promišljanje političkoga” (usp. Lalović, 2000: 7-41).

Jean-Paul Sartre). Premda je godinama usko surađivao sa Sartreom i uživao njegovu potporu i simpatije (od 1945. do 1954), ipak se odvažio da teorijsko neslaganje sa svojim mentorom i javno obznani. U tome ga je ohrabrivao i sam Sartre, ali su se razlike pokazale predubokima, a razlaz neminovnim. Lefort je teorijsko-politički precizno osporio teze poznatog Sartreova članka "Les communistes et la paix" (1952), dokazujući kako Sartreov ekstremni individualistički subjektivizam ima kobne političke posljedice jer omogućuje fetišističko shvaćanje Partije i Proleterijata, štoviše, poistovjećivanje komunističke partije s radničkom klasom ("Le marxisme et Sartre", 1953). Nakon te polemike Lefort uskoro napušta časopis *Les Temps modernes*.

Lefort je među prvima, nakon 1945, izložio kritiku staljinizma i totalitarnog sustava u SSSR-u. Do kraja 50-ih godina njegovo se promišljanje kreće u sklopu specifične marksističke paradigme. Oglеди iz te tzv. prve faze njegove kritike totalitarizma objavljeni su u knjizi *Éléments d'une critique de la bureaucratie* (1971).

Godine 1958. pokreće časopis *Informations et liaisons ouvrières*, koji će 1960. postati *Informations et correspondances ouvrières*. Na poticaj Edgara Morina surađuje i u časopisu *Arguments*, postavši članom te značajne intelektualne skupine. Veoma blisko surađuje s Raymondom Aronom, čiji seminar pohađa od 1960. do 1967. Lefort, C. Castoriadis i E. Morin s velikim entuzijazmom pozdravljaju svibanjsku studentsku pobunu 1968. i lucidno tumače njezine slobodarske dosegе, u analizi koja je odoljela kušnji vremena, zajedničkoj knjizi *La Brèche* (1968).

Njegov *opus magnum Machiavel, le travail de l'oeuvre* (1972), plod petnaestogodišnjeg istraživanja (pod mentorstvom Raymonda Arona), superiorno je svjedočanstvo umijeća čitanja djela velikog Firentinca. Upravo tim kapitalnim djelom Lefort je hermeneutički besprijekorno dokazao epohalnu novost makijavelijevske političke ontologije. Važnost tog djela za razumijevanje političkog mišljenja moderne nije ništa manja od već klasičnih studija R. Derathéa (1950), Q. Skinnera (1978) i J. G. A. Pococka (1975). Lefortova je središnja duhovna preokupacija: kako, zajedno s Machiavellijem, misliti političko kao utemeljujuće načelo svakog društva kao bitno političkoga. Iz veoma pomnog čitanja Machiavellija Lefort je razvio temeljni uvid da se neko društvo konstituira i svoju definiciju dobiva preko mjesta političke vlasti. Društvo sebe poima prvenstveno zahvaljujući *simboličkom samopredočivanju koje je izraženo u vlasti*. Vlast je mjesto u kojem se reflektiraju načela konstitucije društva, vlast je za društvo konstitutivna.

Tako Lefort konačno stupa u prvi plan francuske intelektualne pozornice; njegovo se *mišljenje političkoga* otada nije prestalo produbljivati, kako kroz analizu političkih događaja (Savez francuske ljevice 1971, poljska kriza 1981, kraj staljinizma na evropskom istoku ili afera Rushdie, gdje je predsjednik komiteta za njegovu obranu, početkom 1990) tako i kroz kritičko čitanje duhovno mu srodnih autora

kao što su: La Boétie, Quinet, Tocqueville, ali i Hannah Arendt i Leo Strauss. Ti su ogledi sadržani u njegovim knjigama *L'invention démocratique* (1981), *Essais sur le politique (XIX-XX siècles)* (1986), *Écrire. A l'épreuve du politique* (1992).

Osobito mjesto u Lefortovu opusu zacijelo zauzima impresivna knjiga *Un homme en trop. Réflexions sur "L'Archipel du Goulag"* (1976), nastala kao teorijsko promišljanje važnosti i značenja otkrića sadržanih u potresnom romanu-svjedočanstvu Aleksandra Solženjicina *Arhipelag GULAG* ("okamenjenoj suzi teroriziranog naroda"), knjizi koja je nepovratno uništila sav čar sovjetskog komunizma i razgoltila njegovu čudovišnu zbiljnost. Njome Lefort doseže vrhunac teorijske lucidnosti i političke djelotvornosti u svojoj protustaljinističkoj borbi, pri čemu mu je upravo kritika staljinizma epistemologijska pretpostavka za produbljivanje razmišljanja o (modernoj) demokraciji, koja ne samo što se ne svodi na politički ili pravni oblik nego se razumije kao oblik političkog društva bez presedana.

Važno mjesto u Lefortovu istraživačkom programu imaju njegovi ogledi iz *političke antropologije* u kojima je zaokupljen, još od početka 50-ih godina, etnološki istraživanjima tzv. društava bez povijesti, koja mu omogućuju da povijest promišlja u njezinoj nedeterminiranosti i kao proces koji nije izvanjski u odnosu na društvo o kojemu je riječ. Ti su ogledi sabrani u knjizi *Les Formes de l'histoire. Essais d'anthropologie politique* (1978).

Kao *homme de revue*, Lefort je neumorno osnivao nove časopise ili ohrabrivao svoje učenike (Marcel Gauchet, Marc Richir, Pierre Pachet, Claude Mouchard) da ih osnivaju. Bio je pokretač nekoliko časopisa: *Textures* (1972-1975), *Libre* (1977-1979), *Passé-Présent* (1982-1985), kojima je zajedničko obilježje to što se upisuju u interpretaciju Marxa koja se postupno oslobađa marksističke problematike. Lefort i njegovi suradnici nastojali su propitati Marxovo djelo u doticaju s etnologijom i poviješću. O tome, primjerice, svjedoči časopis *Libre*, okupljalište sjajne intelektualne ljevičarske skupine: uz Leforta nalazimo imena Pierrea Clastresa, Miguela Abensoura, Marcela Gaucheta i Corneliusa Castoriadis.

Bio je i izdavač, primjerice kod Editions Belin uređivao je biblioteku "Littérature et politique", gdje objavljuje klasične tekstove (Milton, Camille Desmoulins, Quinet) ili tekstove suvremenika (Frances Yates, Michael Walzer).

Da bi se razumjelo djelo Claudea Leforta, valja imati na umu da je on sljedbenik Merleau-Pontyja, čije je radove posthumno izdao (posebice *Le visible et l'invisible* i *L'Œil et l'esprit*, 1964). Upravo je Merleau-Pontyju posvetio nekoliko filozofijskih ogleda koji nastoje ispitati putove *nove ontologije* (objavljeni kao knjiga *Sur une colonne absente* [1978]).

Profesor filozofije, doktor humanističkih znanosti, Lefort je svoje djelovanje podijelio između nastave i istraživanja. Dugogodišnji je profesor na EHESS-u (Ecole des Hautes Etudes en sciences sociales – Visokoj školi društvenih znanosti),

sva do 1990. U posljednjih dvadeset godina bio je jedan od direktora EHES-a i sudirektor CETSAP-a (Centre d'Etudes transdisciplinaires, sociologie, anthropologie et politique – Centra za međudisciplinarnu studiju, sociologiju, antropologiju i politiku).

*

Lefortov je intelektualni i politički angažman, od najranijih dana 1945. do kraja života, obilježen dosljednim i radikalnim antistaljinizmom. Osvrćući se na svoj *parcours*, u drugome izdanju knjige *Elementi kritike birokracije* (1979), Lefort u predgovoru samokritički osvješćuje pretpostavke i domete svojih istraživanja u radovima napisanim između 1950. i 1970. Logika tih istraživanja navela ga je najprije da se opredijeli za navlastitu, kritičku verziju marksizma, da bi ga zatim postupno vodila k udaljavanju od marksizma, što je i učinio, pritom nikada ne napustivši ozbiljno proučavanje Marxova djela.

Prvu, “marksističku fazu” njegova propitivanja totalitarizma karakterizira kritika staljinističkog birokratizma i dogmatizma u ime izvornoga marksovskog projekta ljudske emancipacije; ti su tekstovi mahom objavljeni u *Socijalizmu ili barbarstvu*, pri čemu središnje mjesto ima veoma utjecajna studija “Totalitarizam bez Staljina” (1956).

U drugoj, “postmarksističkoj” fazi, u kojoj je “prekoračio granice prethodnih analiza”, Lefort je poglavito zaokupljen totalitarizmom, kao novim tipom političkog poretka, u njegovoj posvemašnjoj opreci spram demokracije kao političkog društva naše suvremenosti.

Lefortovi zreli “postmarksistički” uvidi o staljinističkom totalitarizmu, njegovoj zbiljnosti i ideologijskim i simboličkim fantazmama izloženi su u njegovoj *Demokratskoj invenciji* (1981). U svom navedenom predgovoru sažeo sam ih u pet bitnih točaka:

Prvo, totalitarizam je posve originalna društvena formacija ili tip političkog društva. Totalitarizam je model političkog društva koji je postao moguć nakon boljševičke inovacije, *izumljivanja Partije* kao simboličke organizacije, mitskog bića koje osigurava najviši stupanj zajedništva i identifikacije, izvjesnosti pripadanja organizaciji koja je u posjedu apsolutnog znanja, jer je dokučila smisao povijesnih zakona razvoja modernog društva. Riječ o totalnoj dominaciji, u kojoj Egokrat (generalni sekretar totalitarne partije) može za sebe s pravom reći – “društvo, to sam ja!”.

Drugo, sovjetsko društvo, čak i u formativnoj staljinskoj fazi, bitno je nerevolucionarno, zatvoreno, bespovijesno društvo, bez prave krepkosti i životnosti.

Treće, u suglasju s kapitalnim analizama H. Arendt, Lefort argumentira da totalitarizam upravo *ukida političko kao takvo*. Logika totalitarizma (u dvjema njego-

vim glavnim verzijama) niječe samu mogućnost političkoga kao slobodnoga, javnog angažmana i iskušavanja povijesne kontingentnosti zajedničkog života.

Četvrto, totalitarizam je povijesna bolest demokracija, kada su one zdvojne zbog svojstvene im utemeljujuće nedeterminiranosti, kada se prepuštaju kušnji da se zaposjedne prazno mjesto vlasti, da se utvrdi izvjesnost o legitimnosti, da se uobliči društveno jedinstvo. Totalitarizam nije povijesna epizoda, nego konstitutivna značajka suvremenosti.

Peto, totalitarizam kao trajna unutarnja opasnost koja prijeti demokratskim zemljama može biti uspješno otklonjen samo “buđenjem duha demokratske revolucije, ponovnim pronalaženjem tog duha”, *demokratskom (političkom) invencijom* u intelektualno smionom i politički odgovornom pronalaženju autentičnih načela borbe protiv političkog tlačenja i ekonomskog ugnjetavanja u sustavu nedovršene i nedostatne zapadne demokracije.

Zaključio sam da je “glavna funkcija Lefortove analize sovjetskog totalitarizma poglavito u tome da omogući primjereno teorijsko određenje *demokracije*. Nasuprot totalitarizmu koji se pokazao kao prekomjerna volja za svođenjem na bezoblično jedinstvo, demokracija se očituje kao volja za ujedinjavanjem bez ukidanja podjela, kao projekt ustanovljavanja političkog prostora u kojem *podjela ujedinjuje*. Takva je istina demokratske politike koju nam otkriva analiza kobne i pogibeljne kvazipustolovine totalitarizama” (vidi Lalović, 2000: 17-21).

U svjetlu vrednovanja totalitarizma kao protudemokratske revolucije, Lefort se nadovezuje na klasične Tocquevilleove analize *demokratske revolucije*, njezinih polazišta i povijesnih mijena, njezina dvoznačja u svim područjima društvenog bitka. U temeljnom istraživanju moderne demokracije Tocqueville je nezaobilazan, stoga se treba vratiti njegovu “plodnom putu koji je bio napušten”, i u kritičkom dijalogu s njime – jer: “Tocqueville nam pomaže odgonetnuti pustolovinu moderne demokracije” – istraživati demokraciju kao *političko društvo* (usp. Lefort, 2000a: 201-244; pogl. 9 i 10).

Svojom velikom teorijskom trilogijom o staljinističkom totalitarizmu, knjigama *Elementi kritike birokracije* (1971), *Suvišan čovjek. Razmišljanja o “Arhipelagu Gulag”* (1976) i *Demokratska invencija* (1981), Lefort je na najbolji mogući način dokazao heurističku plodnost i regulativnu važnost metodičkog upozorenja da “ne bismo mogli učiniti niti jedan korak u spoznaji političkog života našeg doba a da se ne pozabavimo ispitivanjem totalitarizma...” (Lefort, 1981: 11).

U ovom broju stoga objavljujemo, kao skroman znak našeg *hommagea* velikom učitelju političkog mišljenja, prijevod njegova teksta “Pojam totalitarizma“ (iz 1996).

LITERATURA

- Coudray, Jean-Marc/Lefort, Claude/Morin, Edgar, 1968: *La Brèche. Premières réflexions sur les événements*, Fayard, Paris (novo izdanje: *Mai 68: La Brèche vingt ans après*, Edit. complexe, Bruxelles, 1988; Jean-Marc Coudray pseudonim je Corneliusa Castoriadis).
- Derathé, Robert, 1950: *Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps*, J. Vrin, Pariz (2. izd. 1974; 3. izd. 2002).
- Flynn, Bernard, 2005: *The Philosophy of Claude Lefort – Interpreting the Political*, Northwestern University Press, Evanston, SAD.
- Habib, Claude/Mouchard, Claude (ur.), 1993: *La démocratie à l'oeuvre. Autour de Claude Lefort*, Edit. Esprit, Pariz.
- Julliard, Jacques/Winock, Michel (ur.), 1996: *Dictionnaire des intellectuels français*, Le Seuil, Pariz.
- Lalović, Dragutin, 2000: Demokratska invencija pred totalitarnim izazovom. Lefortov poziv na promišljanje političkoga (predgovor knjizi: Lefort, 2000a, str. 7-41).
- Lefort, Claude, 2007: *Le temps présent. Écrits 1945-2005*, Belin, Pariz.
- Lefor, Klod, 2003: *Izumevanje demokratije*, Filip Višnjić, Beograd (preveo Radoman Kordić, priredio Ivan Vejvoda).
- Lefort, Claude, 2000a: *Demokratska invencija*, Barbat, Zagreb (preveli Dragutin Lalović i Ljiljana Strpić, izbor i predgovor D. Lalović).
- Lefort, Claude, 2000b: *Prijepor o komunizmu*, Politička kultura, Zagreb (prevela Radmila Zdjelar, pogovor Rade Kalanj).
- Lefort, Claude, 1999: *La Complication. Retour sur le communisme*, Fayard, Pariz (englesko izdanje: *Complications: Communism and the Dilemmas of Democracy*, Columbia University Press, 2007).
- Lefort, Claude, 1992: *Écrire. A l'épreuve du politique*, Calmann-Lévy, Pariz (englesko izdanje: *Writing: The Political Test*, Duke University Press, 2000).
- Lefort, Claude, 1989: *Democracy and Political Theory*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Lefort, Claude, 1986: *Essais sur le politique (XIX-XX siècles)*, Le Seuil, Pariz.
- Lefort, Claude, 1986: *The Political Forms of Modern Society: Bureaucracy, Democracy, Totalitarianism*, MIT Press, Cambridge, Mass.
- Lefort, Claude, 1981: *L'invention démocratique*, Fayard, Pariz (drugo izdanje 1994, s novim predgovorom).
- Lefort, Claude, 1978a: *Les Formes de l'histoire. Essais d'anthropologie politique* (pre-tisak: 2000).
- Lefort, Claude, 1978b: *Sur une colonne absente. Écrits autour de Merleau-Ponty*, Gallimard, Pariz.

- Lefort, Claude, 1976: *Un homme en trop, réflexions sur "L'archipel du Goulag"*, Le Seuil, Pariz (pretisak: 1986).
- Lefort, Claude, 1972: *Machiavel, le travail de l'oeuvre*, Gallimard, Pariz (pretisak: 1986).
- Lefort, Claude, 1971: *Éléments d'une critique de la bureaucratie*, Droz, Ženeva (skraćeno drugo izdanje: Gallimard, Pariz, 1979).
- Marchant, Oliver, 2007: *Post-Foundational Political Thought. Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Merleau-Ponty, Maurice, 1964: *Le visible et l'invisible*, Gallimard, Pariz (s pogovorom Claudea Leforta).
- Merleau-Ponty, Maurice, 1964: *L'Œil et l'esprit*, Gallimard, Pariz (s predgovorom Claudea Leforta).
- Molina, Esteban, 2001: *La Incierta libertad – Totalitarismo y democracia en Claude Lefort*, Ediciones Cepcom, Mexico (francuski prijevod: *Le défi du politique – Totalitarisme et démocratie chez Claude Lefort*, L'Harmattan, Pariz, 2005).
- Pocock, J. G. A., 1975: *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*, Princeton University Press, Princeton/London.
- Poltier, Hugues, 1997: *Claude Lefort. La découverte du politique*, Michalon, Pariz.
- Poltier, Hugues, 1998: *La passion du politique. La pensée de Claude Lefort*, Labor et Fides/Le Champ Éthique, Ženeva.
- Skinner, Quentin, 1978: *The foundations of modern political thought I-II*, Cambridge University Press, Cambridge/London/New York/Melbourne.

Dragutin Lalović

MAÎTRE-PENSEUR CLAUDE LEFORT (1924-2010)

Summary

The article provides basic information on the course of life and theoretical work of contemporary French political thinker Claude Lefort (1924-2010). Particular emphasis is put on the contents and importance of Lefort's theoretical trilogy on Stalinist totalitarianism, which consists of the following books: *Elements of a Critique of Bureaucracy* (1971), *One Man Too Many. Reflections on "The Gulag Archipelago"* (1976), and *Democratic Invention* (1981). These works contain an original and profound understanding of such a type

of order as a modern social formation. Such research shows that true insight into the political and into democracy is possible only on the basis of thorough investigation and understanding of totalitarianism.

Keywords: political thought, totalitarianism, democracy, Marx, H. Arendt, Tocqueville

Kontakt: **Dragutin Lalović**, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10000 Zagreb. E-mail: slalovic@net.amis.hr